

Iwona Pałucka-Czerniak

ORCID: 0000-0002-6037-7729

Uniwersytet Zielonogórski

W poszukiwaniu językowego pierwowzoru wizerunku czeladnika piwowarskiego

Celem niniejszego artykułu jest omówienie sposobu przenoszenia i przekształcania wzorca osobowego członka społeczności miejskiej w rozmaitych dokumentach związanych z tą wspólnotą. Niniejsza analiza poświęcona została przede wszystkim językowemu modelowaniu wizerunku idealnego czeladnika w dokumentach miejskich: artykułach cechowych (ordynacjach), towarzyskich oraz księdze cechowej, pochodzących z XVII i XVIII wieku. Materiał źródłowy dotyczy cechu piwowarów krakowskich. Prezentowane badanie wiąże się z refleksjami poświęconymi leksyce określającej ludzi w protokołach cechowych, które pozwoliły postawić hipotezę, że „wymagania opisywane we wstępach (nowych kandydatów do cechu, braci cechowych – I.P.C.) wyraźnie nawiązują do jakiegoś pierwowzoru, którego być może trzeba doszukiwać się w zbiorach praw cechowych”¹. Myśl ta przyświecała autorce w czasie prowadzonych analiz językowych na materiale księgi cechu piwowarów krakowskich², jednak udokumentowanie jej wymagało kwerendy archiwalnej, zwłaszcza dotarcia do zachowanych tylko w rękopisach i rozproszonych w kilku miejscach dokumentów cechowych.

Dziś można już sprecyzować hipotezę i wskazać, że źródeł językowego obrazu zarówno brata cechowego, jak i towarzysza (czeladnika) w pierwszej kolejności warto szukać w ordynacjach cechowych i artykułach towarzyskich. To właśnie one stały się tu podstawowym materiałem badawczym, a szczególnie zachowany w rękopisie zbiór pod tytułem *Artykuły pp. towarzyszków i cechu piwowarskiego 1661*³. Wypada także przypomnieć, że, jak pisze Michał Schmidt, „wśród przepisów cechowych mogły znaleźć się elementy prawa miejskiego, wynikające z uprawnień jurysdykcyjnych

1 I. Pałucka-Czerniak, *Majstrowie, towarzysze i przeszkodnicy. Określenia ludzi w protokołach piwowarów krakowskich*, „Poznańskie Spotkania Językoznawcze” 2012, t. 23, s. 189; *eadem*, *Stabilność i wariantywność języka protokołów w Księdze cechu piwowarów krakowskich z lat 1729-1780 w ujęciu genologicznym i pragmalingwistycznym*, Zielona Góra 2017. Informacje o zwyczajach związanych z funkcją edukacyjną cechu przytacza też D. Kirstein w artykule *Przemianki, czyli miana towarzyskie jako znak inicjacji w polskich cechach rzemieślniczych*, „Socjolingwistyka” 2019, nr 33, s. 231-242.

2 *Księga cechu piwowarów krakowskich z lat 1729-1780*. Ossolineum 12994/II, rękopis.

3 *Artykuły pp. towarzyszków i cechu piwowarskiego 1661*, rękopis. Archiwum Aktów Dawnych Miasta Krakowa, skan na podstawie mikrofilmu J-9164.

przynależnych korporacji”⁴, a zatem ogólne przesłanki do obrazu idealnego czeladnika inspirowane były najprawdopodobniej źródłami do prawa miejskiego.

Miejska społeczność była bardzo zróżnicowana pod wieloma względami: od możliwości przez wykształcenie po wpływy polityczne i autorytet. Mieściły się w niej różne organizacje, funkcjonujące na zasadzie korporacji społecznych⁵. Teksty z XVII i XVIII w. utrwaliły językowe ślady współistnienia wspólnot cechowej i towarzyskiej, a tym samym dwóch korporacji społecznych: rzemieślników (tu: piwowarów krakowskich) i czeladników (towarzyszy). Można w nich dostrzec zarówno wzór członka wspólnoty cechowej, jak i wizerunek idealnego czeladnika. Wyobrażenie to jest tworzone głównie z perspektywy ustawodawcy (władz miejskich) oraz z perspektywy pracodawcy – organizacji cechowej. Ma ono charakter postulatywny. Siłą rzeczy jest to obraz fragmentaryczny. Dokumenty cechowe, w przeciwieństwie do tekstów literackich (np. powieści z danego okresu)⁶, wskazują przede wszystkim cechy dystynktywne (znaczące, relewantne) dla relacji pracodawca–pracownik i jednocześnie typowe dla członków wspólnoty: cechowej i towarzyskiej. Cechy te przywoływane są wielokrotnie w rozmaitych dokumentach. Mamy zatem do czynienia ze stałym uobecnianiem treści uznanych powszechnie (wspólnotowo) za akceptowalne, rozsądne i legalne. Świadczą o tym dwie przesłanki: 1) tworzenie tych tekstów i ich odczytywanie jest działaniem regularnie powtarzonym, zwłaszcza w ważnych dla społeczności momentach: przy

4 M. Schmidt, *Sądownictwo cechów krakowskich w średniowieczu w świetle ksiąg cechowych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2015, nr 142, z. 1, s. 61-77, doi: 10.4467/20844069PH.15.005.3501.

5 „W ramach świadomości społecznej jednej klasy społecznej (np. właścicieli) może dojść do wytworzenia wielu wizerunków idealnych członków klasy. Zatem w ramach jednej klasy społecznej można wyróżnić liczne korporacje i/lub stany o mniej lub bardziej sztywnych granicach. W feudalnej strukturze gospodarczej klasa właścicieli dzieliła się na dwa zasadnicze odłamy. Właścicielami rzemieślniczych sił wytwórczych byli mistrzowie – pełnoprawni członkowie cechu rzemieślniczego, bez którego zgody nie można było prowadzić działalności wytwórczej. Kandydat na mistrza musiał odbyć długotrwałą praktykę od 4 do 5 lat, posiadać pewien majątek oraz uiścić opłatę za przynależność do cechu. Dopiero po spełnieniu tych warunków adept stawał się pełnoprawnym członkiem cechu. Cech ustalał wielkość produkcji poszczególnych warsztatów rzemieślniczych, ceny wyrobów i płace czeladników. Subklasa właścicieli rzemieślniczych środków produkcji tworzyła zatem korporację społeczną. W miejskiej strukturze gospodarczej obecni byli tzw. partacze – wytwórcy prowadzący działalność gospodarczą poza cechową reglamentacją i niespełniający wymogów narzucanych przez idealny wizerunek rzemieślnika. Tę kategorię społeczną zaliczyć można do nieoficjalnej części klasy właścicieli”. K. Brzechczyn, *Świadomość a klasy społeczne. Próba rozszerzenia stratyfikacji społecznej w nie-Marksowskim materializmie historycznym*, [w:] *Światłocienie świadomości. Problemy/Dyskusje*, red. P. Orlik, t. 3, Poznań 2002, s. 218-219.

6 Por. J. Żurawska-Chaszczewska, *Językowa kreacja religijności rzemieślników (na przykładzie XIX-wiecznej powieści polskiej)*, [w:] *Język doświadczenia religijnego*, t. 1, red. G. Cyran, E. Skorupska-Raczyńska, Szczecin 2008, s. 135-150; *eadem*, *Językowa kreacja Żyda – rzemieślnika w XIX-wiecznej noweliście polskiej*, [w:] *Język. Religia. Tożsamość*, t. 3, red. G. Cyran, E. Skorupska-Raczyńska, Gorzów Wlkp. 2009, s. 105-118; *eadem*, *Wyższe figury i proletariat urzędowy, czyli językowa kreacja środowiska urzędniczego w powieści „Krewni” Józefa Korzeniowskiego*, [w:] *Język. Religia. Tożsamość*, t. 5: *Wymiary tożsamości*, red. G. Cyran, E. Skorupska-Raczyńska, Gorzów Wlkp. 2011, s. 293-308.

okazji elekcji, sądów, przyjmowania nowych członków wspólnoty, wydawania decyzji; 2) dzieje się to za pomocą różnych środków i nośników treści: wypowiedzi ustnych i pisemnych, czasami prymarnie mówionych i wtórnie pisanych (w czasie tworzenia dokumentów), prymarnie pisanych i wtórnie mówionych (w czasie odczytywania dokumentów).

Wydaje się, że najsilniej wizerunek towarzysza został utrwalony w artykułach cechowych i towarzyskich, czyli regulacjach prawnych w formie ordynacji, statutu czy regulaminu. W opracowaniach historycznych różnych cechów, w których doszło do rozdzielenia się społeczności cechowej na wspólnotę bracką i towarzyską, można znaleźć informację, że inicjatorami spisania regulacji prawnych byli sami towarzysze, a powstanie zbioru artykułów towarzyskich było prawnym znakiem oddzielności wspólnot i sposobem na rozwiązanie problemów w strukturze cechu⁷. W przypadku cechu piwowarów krakowskich taki ślad zachował się w artykułach towarzyskich z 1777 r., w których można przeczytać, że spisano je

Na zażalenie się Sławetnych PP. Magiftrów Cechu Kaczmarmkie|go krak na Czeladz swoich, jako y wzajemne Czeladzi przeciw Magi|strom swoim my niżej wyrażeni od Szlachetnego Magiftratu krak [dnia] 12 July 1777 Deputowani, ułatwiwszy Skargi między nimi zachodzące zapobiegając przyszłym takową Stronom wyżej wyrażonym do|brego napotym rządu przepisałismy Ordynacją⁸.

W jakiejś mierze zatem czeladnicy wpływali na modelowy wizerunek towarzysza cechowego lub chociaż go akceptowali. Miał on charakter binarny, to znaczy, że zawarto w nim zarówno cechy oczekiwane, pozytywne, jak i piętnowane, skrajnie negatywne. Artykuły te były kilkakrotnie przeredagowywane, modyfikowane zgodnie z bieżącymi potrzebami oraz odczytywane w trakcie spotkań ze wszystkimi członkami wspólnoty, w czasie tzw. *gospody* (posiedzenia). Dodatkową motywacją do spisywania i powielania zasad życia we wspólnocie był fakt, że raz na kwartał członkowie społeczności zbierali się w celu rozpatrzenia bieżących spraw, sprawowania obrzędów kościelnych i odbywania sądu⁹.

Prezentowana dalej analiza opiera się przede wszystkim na obserwacji słownictwa zawartego w artykułach i ordynacjach towarzyskich z XVII-XVIII w. i jest w swojej metodzie podobna do badania wykonanego na materiale zawartym w księdze cechowej z XVIII w. Szczegółowej analizie ilościowo-jakościowej została poddana tylko księga

7 Zob. G. Brożyna, K. Kossakowska-Jarosz, *Manuskrypt cechu krawców ze zbiorów Archiwum Państwowego w Opolu. Edycja krytyczna*, Opole 2016, s. 41.

8 *Akta cechu karczmarzy, piwowarów i słodowników krak.* 1589-1821, sygn. 3115, *Archiwum Aktów Dawnych Miasta Krakowa*, skan na podstawie mikrofilmu J-9166. Cytaty podaje się zgodnie z zapisem w oryginale, w transliteracji, zgodnie z przyjętą przez autorkę metodą we wcześniejszych pracach na ten temat.

9 Zob. też M. Schmidt, *op. cit.*, s. 61-77.

cechowa oraz ordynacja z 1661 r. i na jej podstawie formułowane są wnioski sterujące wyborem leksyki z pozostałych dostępnych dokumentów.

Ogólna charakterystyka leksyki artykułów towarzyskich zawartych w ordynacji cechowej z 1661 r.

W ordynacji z 1661 r. na 719 haseł (leksemów), użytych łącznie 2910 razy, pojawiają się rzeczowniki, które można uznać za częste. Zbiera je tabela 1. Są wśród nich przymiotniki substancywizowane, czyli na skutek zmian semantycznych otrzymujące znaczenie rzeczownikowe (*starszy, młodszy, zmarły*).

Tabela 1. Rzeczowniki częste w artykułach towarzyskich – lista frekwencyjna

Leksem	f				
towarzysz	85	schadzka	10	starszeństwo	5
pan	61	stół	10	wosk	5
starszy	54	uczeń	10	Bóg	4
mistrz	25	niedziela	9	browar	4
robota	18	uczciwość	9	człowiek	4
gospoda	16	rzemiosło	8	funt	4
wina	16	zmarły	8	miejsce	4
punkt	15	artykuł	7	młodszy	4
skrzynka	15	rzec	7	powinność	4
cech	13	sposób	6	skarga	4
rok	12	wochlon	6	sprawa	4
czeladnik	11	piwo	5	szkoda	4
czeladź	11	potrzeba	5	uczynek	4
sąd	10	przystojność	5	wyjście	4
		ratusz	5		

Jak widać, najczęściej przywoływane wyrazy określają członków społeczności (*towarzysz, pan, starszy, młodszy, mistrz, czeladnik, czeladź, uczeń, zmarły, człowiek*). Uobecniane wielokrotnie są też charakterystyczne okoliczności działania wspólnoty (*cech, gospoda, schadzka, stół, miejsce, starszeństwo, skrzynka*) oraz ujawnia się specyfika działania (*rzemiosło, robota, browar, piwo*) i jego uwarunkowania czasowe (*rok, niedziela*). Często powtarzane treści wiążą się z funkcją regulacyjną społeczności i samego tekstu (leksemy *sąd, punkt, artykuł, skarga, sprawa, szkoda, uczynek, wina, wochlon, ratusz*). Wśród nich ze względu na cel badawczy szczególną uwagę przyciągają leksemy *uczciwość* i *przystojność*. Mniej częste rzeczowniki związane z modelowaniem ideału czeladnika to: *skromność, sprawiedliwość, bezpieczeństwo, dozór, pilność, pobożność, posłuszeństwo, trzeźwość*, ale i *próżnowanie, przykora* ('przekora'), *swawola, szkoda* ('krzywda, strata'), *psowanie* ('psucie'), *niedbalstwo, rankor* ('gniew'), *pijaństwo, kartownictwo* i *kosterstwo* (gra w karty i w kości), *nierząd, hultaj* i *szkodnik*.

W grupie czasowników zwraca uwagę frekwencja czasowników modalnych *powinien* oraz *móc*, ponieważ wyrażają one nakazowy charakter prawa. Leksemy *wyzwalać*, *przyjąć*, *naznaczyć*, *karąć*, *opisać* wskazują na regulacyjną funkcję cechu. Czasowniki *dać*, *oddać*, *robić*, *wynieść/wyjść*, *iść*, *czytać* wiążą się zwykle z codziennym działaniem rzemieślników. Wyrazy *przestrzegać*, *zachować* i *chcieć* są wielofunkcyjne w tym sensie, że oznaczają niekiedy postawy i działania braci cechowych, a niekiedy czeladników, i zwykle pozostają w związku z wolą zachowania prawa. Te właśnie leksemy, które opisują powinności, wolę, jak i codzienne działania czeladników, a także wielofunkcyjne *mieć* i *być*, pojawiają się często w kontekstach związanych z modelowaniem wzoru czeladnika. Pojedyncze realizacje uzyskują czasowniki nazywające poszczególne działania związane z byciem we wspólnocie, m.in. *narodzić się*, *nieść*, *oddawać*, *odesłać*, *odrabiać*, *powiedzieć*, *powstać*, *siąść*, *postąpić*, *sprawować się*, *prezentować (się)*, *przyjść*, *stawić się*, *wędrować*, *przywędrować*, *uczyć się*, *uczyć*, jak i z samą pracą fizyczną: *zarobić* ('zamieszać słód, przygotować'), *zasypać* (ziarno, słód), *puszczać* (piwo po browarze), *przebierać* (w ofercie pracy od piwowarów), *porwać się* (na kogoś), *omieszkąć* (zapomnieć, spóźnić się z czymś lub na coś), *odtaczać* (piwa z beczki), *fukać* (wyrażać słownie dezaprobatę), *zelżyć* (obrzucić kogoś złymi słowami, skłąć), *psować* (psuć coś w browarze, psuć piwo), *pilnować*.

Tabela 2. Czasowniki częste w artykułach towarzyskich – lista frekwencyjna

Leksem	f				
mieć	117	dać	9	czytać	4
być	95	oddać	9	należać	4
powinien	13	móc	8	naznaczyć	4
wyzwalać	12	iść	6	odłożyć	4
czynić	11	chcieć	5	opisać	4
karąć	10	robić	5	przestrzegać	4
		wynieść	5	przyjąć	4

W grupie przymiotników istotne wydaje się, że najczęściej stosowane przydawki wskazują na cechę specyficzną przynależności do grupy społecznej: *cechowy*, *towarzyski*, *pański*. Leksem *pomieniony* pozwala nadawać tekstowi spójność treściową. Wyrazy *dobry*, *pobożny* i *pocziwy* wskazują zaś na pożądane postawy członków społeczności i właściwości ich działania, a *występny* na niepożądane. Frekwencję przymiotników częstych prezentuje tabela 3.

Tabela 3. Przymiotniki w artykułach towarzyskich – lista frekwencyjna

Leksem	f				
cechowy	11	inszy	6	pobożny	4
wszelaki	9	pomieniony	6	pocziwy	4
dobry	8	towarzyski	5	występny	4
		pański	4		

Wśród mniej częstych przymiotników atrybuty związane z czeladnikiem i jego postępowaniem określały wyrazy *ubogi, duży, ledajaki* 'byłe jaki, nieporządny, dyletancki', *miłosierny, niedbały, niepotrzebny, niezwyczajny, pijany, pilny, przewiniony, przyzwoity, rozsądny, sporny, sprośny, swawolny, trzeźwy, uczciwy, wierny, wolny, zły, żonaty, życzliwy*. Przysłówki jako wyrazy autosemantyczne w badanym materiale nie uzyskały wysokiej frekwencji, jedynie wyrazu *zawsze* użyto 5 razy, pozostałe były okazjonalnie wykorzystywane, za to niemal wszystkie opisywały pożądane lub niepożądane właściwości zachowań: *porządnie, wcześniej, cicho, dużo, nieprzystojnie, przystojnie, skromnie, uczciwie, uporczywie*.

Ogólne zestawienie leksyki artykułów towarzyskich ukazuje urzędowy charakter dokumentu, który wyraża się w precyzowaniu podmiotów obejmowanych przepisami prawa. Dookreślanie uczestników społecznej umowy i wyrażanie nakazu, nakładanie obowiązku poprzez użycie czasowników wskazujących na powinność i wolę jest w centrum analizowanego działania mownego. Dopełnieniem tego obrazu są leksykalne wyznaczniki modelowania pożądanych postaw i zachowań. Frekwencyjnie leksyka nacechowana wartościująco nie należy zwykle do najczęstszej, choć zauważalne jest powtarzanie niektórych leksemów. Układa się jednak w grupy tematyczne, np. w jednej rodzinie wyrazowej wyznaczanej przez znaczenie 'uczciwość' znajdują się 4 leksemy używane łącznie 14 razy: *uczciwy, pocziwy, uczciwie, uczciwość*. Z tym kręgiem znaczeniowym pozostaje w związku przystojność, realizowana leksemami *przystojność, przystojny, przystojnie*, użytymi łącznie 10 razy.

Ścisłe połączona z nimi jest pobożność, ponieważ w tym okresie życie zawodowe spletało się z wyznaniem (tu leksemy *pobożny, pobożność*, ale i *chrześcijański*). Zakresem bliskie są również właściwości związane z zachowaniem się czeladnika, czyli skromność (wyrażane leksemami *skromność, skromnie*, 4 razy), pilność (*pilność, pilny*), trzeźwość (*trzeźwość, trzeźwy*), rozsądek (*rozsądny*), posłuszeństwo (*posłuszny, posłuszeństwo*), cichość (*cicho*) i wierność (*wierny*) oraz życzliwość (*życzliwy*). Te i mniej liczne, a wartościujące osobę i zachowania czeladnika leksemy służą modelowaniu pozytywnie nacechowanych postaw pracownika. Leksemy wartościujące negatywnie również układają się w szeregi, np. występek (*występek, występny*), pijaństwo (*pijaństwo, pijany*), swawola (*swawola, swawolny*), ale obrazowanie to skoncentrowane jest raczej na opisywaniu zachowań niezgodnych z propagowanym systemem wartości.

W pierwszej kolejności zwraca więc uwagę leksyka pozostająca w polu semantycznym cech człowieka, takich jak uczciwość, przystojność, pilność, skromność, posłuszeństwo, pobożność, czyli określeń pozytywnie nacechowanych. Do wskazanych negatywnych zachowań czeladnika zaliczyć należy zaś występność, swawolę, nieprzystojność, niedozór 'brak dozoru', pijaństwo, kartownictwo 'grę w karty', opuszczanie pracy bez uprzedzenia, niedbalstwo, próżnowanie, a także celowe działanie na szkodę

pracodawcy. Używana na potrzeby kreowania wizerunku czeladnika leksyka ma często inne zakresy znaczeniowe niż obecnie.

Zmiany użycia leksemów określających uczciwość

Znaczenie leksemów określających uczciwość (wyrażone leksemami *uczciwość*, *uczciwy*, *uczciwie*, *podciwość*, *poczciwy*) można definiować tylko kontekstowo. Pojawiają się one bardzo często zarówno w artykułach towarzyskich z różnych lat, jak i w księdze cechowej. Zwykle w artykułach towarzyskich znajdują się uwagi ogólne, a w księdze cechowej zobaczyć można użycie tych zasad w konkretnych przypadkach, uwarunkowanych dodatkowym kontekstem czasoprzestrzennym. W pierwszych zachowanych artykułach (z 1605 i 1661 r.) formułowane są zalecenia, które wskazują na zależności hierarchiczne w strukturze społecznej. Widać w nich, że uczciwość jest cechą obowiązkową towarzysza, prymarną, umiejscawianą obok przystojności i posłuszeństwa. Społeczność cechowa, czyli mistrzów, może wymagać respektowania tego, co kryje się w znaczeniu ‘zachowanie uczciwe’. Bracia cechowi wystawiają też zaświadczenie o uczciwości czeladnika lub go wymagają. W wyjątkowych sytuacjach wystarcza świadectwo ustne innego czeladnika. Ukazują to cytaty:

Maią wprzod Towarzysze wfelakiey przystoynosci Panom Swym własnym wfelaką uczciwość y posłuszenstwo w przysługach wftykich (Artykuły 1661).

Gdyby ktory przywędrował z kąd Towarzysz, ma fię presentowac Starfzym Towarzysom, a oni znim do Panow starfzych Cechowych przydą przed ktoremi ma pokazać List Wyzwolenia swego, y poczciwego zachowania. A iesliby Listu takowego nie miał, ma fię iakimkolwiek człowiekiem poczciwym wyswiadczyć (Artykuły 1661).

Uczciwość zachowania czeladnika wypada interpretować jako ‘postępowanie zgodne z normą, z przyjętymi zasadami’ czy też ‘tak, jak należy’, ‘właściwe i godne’. Znaczenia te i wyrażające je konstrukcje leksykalne przejmują pisarze księgi cechowej. Ilustrują to dalsze przytoczenia:

Ci Towarzysze który w Robotach u Panow swych stoią, będąc przez Posła obesłani, maią fię znisć do Gospody im naznaczoney, y siadzy u Stołow z wszelką uczciwością y skromnością maią Skrzynkę na ofobnym Stole postawic (Artykuły 1661).

Na teyze Sefsyi Cały Cech. Piwowarski Krakowski pozwala Gospody. Towarzy | szom Krakowfkim cum hac declaratione azeby. Skromnie y uczciwe za- | chowalisię. Na tyzze Sefsyi (Kcpk, s. 124).

Na teyze Sefsyi Sławetny P. Benedykt Zabaglik Zapisał do Terminu na Rok ieden Niedziel Sześć pracowitego Marcina Swigostrzaze wfi Bilcice Rodzicow Kazmierza y Agneszki Małzonkow który to aby skromnie y- uczciwie zachował się swoią powagą Cały Cech przykazał (Kcpk, s. 132).

Wydaje się, że wspomniana uczciwość wiąże się przede wszystkim z zachowaniem właściwym, zgodnym z regułami grzeczności w danej społeczności i w czasie. Opisują to szczegółowo fragmenty artykułów towarzyskich, w których sprecyzowano,

jak ma w czasie sesji (*schadzki, gospody*) postępować czeladnik zajmujący określone stanowisko w strukturze wspólnoty towarzyskiej. Bardzo charakterystyczne jest tu sformułowanie *uczciwość czynić*. Ilustrują to cytaty:

[...] a gdy się Starsi Towarzysze Znidą maią Zasiesc Vstołu, dwiema Towarzyszom maią KaZac Stac przed Stoł, ci Towarzysze maią Starszym Towarzyszom Vczciwosc czynic, to iest Stoiąc Vczciwie przed Stołem czapki zdiąwszy, ci Starsi Towarzysze rozkazą im isc po Pany naznaczone prosić do Gospody [...] Gdy PP naZnaczeni do gospody przyidą Starsi Towarzysze maią dwiema tym co Się dopiro z Vcznia wyzwolili Kazac V drzwi stac [...] maią też pilnowac tych którzyby się sprawę gadkami niepotrzebnymi bawili (*Artykuły 1605*).

[...] nim co zaczną w tey Schadzce posłac maią ftarfi Towarzysze dwoch zposzrodka wszytkiey gospody co przystoynieyszych Towarzyszow, ktorzy wynisc maią od Stołow swoich y stanąc przed Stołem ftarfzych Towarzyszow zdiąwszy Czapki, z wfelaką uczciwością, gdy im po tych to Panow Mistrzow iść rozkazowac będą. Takowaz uczciwofc ma bydz zachowana zawfze, kiedy ktory Towarzysz w potrzebie swoiey albo skardze iakiey ma co mowic do Starfzych, to ieft aby nie z mieysca swego ale wyfzedfzy y u stołu zdiętą czapką stanowszy y [z] uczciwością ma wprzod odpuszczenia prosić y dopiero mowic. Posławszy tedy pomienionych dwoch Towarzyszow po Panow Mistrzow ma pilnować przed sienią Poseł, y wczefnie o ich przysciu Starfzy[m] Towarzyszom powiedziec, z ktorych trzey maią do [Sięni przeciwko nim] wynisc y onych uczciwie przyiąwszy do Jzby wprowadzic (*Artykuły 1661*).

naradziwfzy się maią od kazdego Stołu po ie[dnemu] | Towarzyszu wystac przed Panow Mistrzow y Starfzych Towarzyszow, ktorzy stanawfzy przed Stołem zwfzelką uczciwością, y odpuszczenie wziąwszy maią opowiedziec to, co im drudzy Towarzysze zlecili (*Artykuły 1661*).

Artykuły zatem regulują stosowne, grzeczne zachowanie członków wspólnoty: starsi czeladnicy wybierają spośród wszystkich czeladników posłańców do mistrzów cechowych. Wybrani na posłów stają przed stołem głównym w odpowiedniej postawie i bez zastrzeżeń przyjmują swoje zadanie. Inni wypatrują przyjscia mistrzów na posiedzenie i zawiadamiają o tym starszych towarzyszy. Ci zaś delegują spośród siebie trzech, którzy przyjmują mistrzów już w sieni. Najmłodszy stażem czeladnicy stoją w sieni, pilnują porządku i ciszy. Podobnie w przypadku zabierania głosu w trakcie posiedzenia obowiązuje czeladników odpowiednia procedura: muszą wstać ze swoich miejsc, zdjęć czapkę, podejść do stołu prezydialnego i poprosić o możliwość zabrania głosu (tu kolokacje *odpuszczenia prosić, wziąć odpuszczenie*), a dopiero po otrzymaniu zgody zacząć mówić. Opisane ściśle obyczaje kładą nacisk na postawę szacunku wobec starszych towarzyszy czy braci, dokumentują hierarchiczność relacji społecznych i oczekiwania społeczne. Można zatem uznać, że ogólne sformułowanie *uczciwość czynić* oznacza, że czeladnik ma przyjmować i wypełniać swoje obowiązki, w tym posługi dla wspólnoty, zgodnie z utartym zwyczajem.

Określenie osoby słowem *uczciwy* w zapisach księgi cechowej wiąże się także z tym, że konotuje ono zdolność sądową, czyli możliwość pociągania do odpowiedzialności za zachowanie niezgodne z normami. W artykułach towarzyskich pojawia się znamienne

kolokacja *nieuczciwe słowa*. Użycie słów nieuczciwych, czyli niestosownych, niezgodnych ze zwyczajem społecznym, jest karane. Prezentują to przytoczenia:

Czeladnik któryby fukał na Panow y Panie ma bydz kárany fzeszczą Funtow Wosku. A iesliby były przy tym słowa nie uczciwe ma odłożyc dwa Wochlony (*Artykuły* 1661).

Zgromadzenie Piwowárskie zwázywszy Skargi Zaniesione y inne do tey Skargi Zachodzące okolicznosci tak decyduie aby. Plag trzydziesci odebrał Panią Wąsikiewiczową iako swoię Magistrową przez godne Osoby przeprosił od podobnych y. infzych Zuchwáłości się wstrzymał, [pod] PP Magistrow Obferwancyi nie. w pospozycyi miał, Słowami nie uczci wemi lzył. Surowo pod większym Karaniem przykazuie pod prywacyą zRege:|stru Towarzyskiego (Kcpk, s. 292).

Hác SKárzył się Pañ Starfzý ná SzatancyKá Ktorý choc go nie uocowano do Cechu, przyfzedfzý nie uczciwe Słowá mowił ý Magiftrá P: JaKubá PłachcinsKiego o ziemię rzucił, zá co Karany jest dziesiąciá Ofłanow (Kcpk, s. 12).

Ze zas niegodnemi słowami nieuczciwemi [słowa] wołał na Pana Maystra taK zeby SwiatKami dowiot dwiema (Kcpk, s. 369).

Sformułowanie *nieuczciwe słowa* sygnalizują zatem brak szacunku wobec członków społeczności, który może skutkować odpowiedzialnością karną. Szacunek wobec innych współtowarzyszy czy braci cechowych okazywany bywa także milczeniem, nieprzerywaniem wypowiedzi. Ilustruje to cytaty:

[...] y o dobrym Swoim porządku radzic y Stanowic, radząc i Szanując ieden drugiego w Słowach Vprzedzac nie powinien Się wazyć, ale z Vcciwoscią Skromnie Siedzác czekac az na niego mowic czas przydzie, niezamawiac Się, ale ieden drugiego nalezycie wysłuchac [...] A gdyby jeden drugiemu głos przerwał, skromnie Sie w Gospodzie nie zachował albo słowami nienalezitymi zamowił, takowy ma bydz karany [...] (*Artykuły* 1685).

Zatem w kręgu znaczeniowym uczciwości mieści się komponent 'postępowanie zgodne z prawem', 'zgodne ze zwyczajem', który splata się ze znaczeniem 'grzeczne, stosowne', a do tego obejmuje też niejęzykowe obyczaje komunikacyjne. Wyobrażenie norm uczciwości jest zbiorowe, powszechnie akceptowane i regulowane prawem (zwyczajowym i pisany) przez dwa stulecia. Złamanie tych norm jest wyrazem nieuczciwości.

W tym świetle ciekawe wydaje się, co rzemieślnicy uznawali za zachowanie nieuczciwe. Obecnie konotowane znaczenia wiążą się ze złamaniem norm prawnych czy etycznych, postępowaniem wbrew prawdzie. Dla piwowarów krakowskich z XVII-XVIII w. samo pojawienie się czeladnika na posiedzeniu cechu, niepoprzedzone właściwą procedurą, a do tego nietrzeźwego, jest powodem lub jednym z powodów do mówienia o nieuczciwości postępowania, co ilustrują słowa:

Jan Mroz który wiedząc o Prawach Cechowych w iakiey powin-|ny bydz obferwancyi wazył się nieuczciwie po pijanu z kłopotem y konfun-|dowaniem Wfzytkich w Cechu PP Magistrow będących. Przyść (Kcpk, 130).

Poza wskazanymi komponentami semantycznymi w księdze cechowej wyraźnie sformułowano dodatkowy element, polegający na prawnie i formalnie umocowanym zwyczaju nadania uczniowi uprawnień czeladnika. W tych dokumentach wyraz *uczciwy* staje się wyznacznikiem stanu, pozycji społecznej. Słowem, odwołuje do przepisu prawnego, bezpośrednio wyznaczającego zachowanie się adresata, a zarazem określającego jego zdolność do bycia podmiotem praw i obowiązków. Konfraternia, wyzwalając ucznia, czyniła go *uczciwym*, co oznaczało uznanie go za czeladnika. Miała też prawo pozbawić go tego statusu, określając go jako *nieuczciwego*, co wiązało się z odebraniem mu praw do wykonywania zawodu. Ilustrują to dwa cytaty:

Sławetny. P. Mikołaj Zaręba wypuszcza z Terminu. pracowitego. Jozefa. Michalskiego. Ktorego na rekwizycyą. tegoz pomienionego. Brata. Konfraternia Piwowarska. wyzwala. y uczciwym czyni (KcPk, s. 257).

Na teyZe Sefszy niegdY UcZciwy Walanty PławecKi na publicZney Sefszy pod Dniem 11 Mie-siąca Marca w RoKu 1767. wyZwolony, y TowarZysZem uZnany Ktory Ze niegodZiwą AKcyą to ieft KradZieZ SuKmany wpoł robiącego Z Sobą CZłowieKa popeññ. taKowego ZgromadZenie Y UcZciwosci y TowarZystwa CZeladnego priwuie, y Za niepodciwego SądZi (KcPk, s. 317).

Wszelkie zatem użycia leksemów z kręgu znaczeniowego wyrazów powiązanych z uczciwością mogą konotować to prawnoadministracyjne znaczenie.

Zmiany użycia leksemów określających skromność

Bardzo często w parze z uczciwością wymieniana jest skromność, która nie przywołuje takich znaczeń jak nieśmiałość, prostota czy pokora (postawa bez dążenia do chwały, uznania, bez buty). Nadal przede wszystkim konotuje znaczenie ‘zachowywać się właściwie i zgodnie z przyjętymi normami’, ‘grzecznie’. Wyrażane jest ono leksemami *skromnie*, *skromny*. W księdze cechowej znajduje się bezpośredni ślad tego, że źródłem są artykuły towarzyskie, co ilustruje cytat:

Natezy Sefszy Sławetny. P Tomasz Miernikowicz ufkarzał się na VcZciwego. Sebaftyana Felodę Czeladnika swego ato. oto iz tenZe WiedZąc. o Artykułach. Towarzystkich iz powinien się skromno trzyżwo. y. Spokojnie Zoftawac w robocie u Pana Swego. a on Wa. |zył się umyslnie rufztabe alias kijem Achtel wybic Ná noc wkamienicy Panfkiey niebyc Karby na Ktorych Summa Znaczna. Znayduiesię Nofic po Krakowie lub po Gofpo. |dach Szynkowych Tawory połupac [nofic] infzych wpoł robiących. Z Sobą. od roboty. Zkamienice wyprowadzac Z Onemiz (po Gofpodach) pic y infze inkonwienicye praktykowac (KcPk, s. 141).

Widać tu szereg wyrazowy określający postulowane, pożądane cechy zachowania czeladnika, który ma prowadzić się skromnie, trzeźwo, spokojnie. Wielokrotnie w księdze cechowej notariusze wykorzystują ten element, ograniczając go zwykle do jednego lub dwóch składników przy okazji formułowania pozwolenia na sesję wspólnoty towarzyskiej, co ilustrują przytoczenia:

[Marg. 1730] Die Prima Menfis Martÿ Cech Suchedniowÿ, pod czas Ktorego według zwÿczaiu ná Mfze Święte zá Dufze Zmarłych. P:Pifarz odebrał Suchednie od P:Brátow Jtem P: Stárfzÿ Cech zágaíł. ÿ poKoÿ przyKazał, ÿ wFzelKá SKromnośĆ (Kcpk, s. 21).

Na teyze Sefsyi za Zgodnym PP Magistrow Zdaniem Sławetny P. Andrzej Gaworfki zapisał Vcznia do Terminu. Jmieniem Jozefa Morağa że Wfi Piekár pracowitych Marcina y Anny Małżonkow. ktory to przez Rok y Niedziel SześĆ skromnie y uczciwie terminowác Submitowác się (Kcpk, s. 126).

Tysz. Sesyi na. Rekwizycÿją Czeladzi Starszÿ Piwowarski Cały Cech pozwala Sesyi, ktora według Prawa agitowac się powinna wchosci Skromnosc pod karaniem wPrawie opisanym (Kcpk, 161).

Na requizycÿją Ucciwych Starszych Towarzyszow pozwala Konfra:|:ternia onym Gospody suchedniowey wnie dziele między oktawą Bozego Ciąła rekomenduiąc wFzelaką trzyzwośĆ y skromnośĆ wíey obesciu, Nakazuie tagze Konfraternia y Serio przikazuie aby na Następuiące Święto Bozego Ciąła wszyscy z moderunkiem pod horągiew Konfraternÿ stawilise trizwo y skromnie (Kcpk, s. 183).

Na teyze Sefsyi Upraszałi Starsi Towarzysze opozwolenie gospody ktorym kongregacya takowąż pozwala Gospody z tą kondycÿą abyskromnie Trizwo przez hałasu przy pre:|ency PP Braci obhodzilise ysprawowali (Kcpk, s. 228).

Jak widać w owych przytoczeniach, oprócz skromności istotny jest spokój, który wiąże się z zachowaniem czeladników, a bezpośrednio jest wyrażany sformułowaniami *pokój, bez hałasu, w cichości, z moderunkiem*. Zalecenia te pojawiają się także przy apelu o udział czeladników w procesji Bożego Ciąła:

[Marg. Procefsÿa | Bozego Ciąła] Na tey Sefsieÿ P. Starsÿ opowiedział PP. Braci Procefsÿą następu-|iącą Bozego Ciąła aby sie z Czeladzią stawili, ÿ iaK naysKromnieÿ sie zachowali Decreti p^{rac}Sentis Sui Vigore (Kcpk, s. 58).

Wielokrotnie to znaczenie jest obecne przy opisie przyjmowania uczniów do cechu, przykazuje im się respektowanie zasad życia we wspólnocie towarzyskiej. Zachowanie nieskromne kojarzy się kontekstowo z kłótnią i swarami, o czym świadczy fragment:

Hác SKargá ná Wawrzynca BuiaKa przez P:PasKowicá y P: Wroblewicá o naczenia zabranie Ktorÿ przęcÿł tego, ÿ do Juramentu zabierał się, lecz że Cech Juramentu przyjmowác nie może, remittitur Caufa ad Officium Aduoca: | tiale Cráć^{oviensis} ponieważ ÿ JMCi P:AwedyKá połachteleK zábrał, áze wftoł uderzył ręká ÿ nieSKromnie sie Spráwował ale iaKobÿ się Swarzył SKaranÿ iest Ofląnem (Kcpk, s. 21).

Zmiany użycia leksemów określających przystojność

W kręgu semantycznym przystojność pojawiają się cechy i właściwości zbieżne z już omawianymi zjawiskami, a wynikające ze znaczenia ‘zachowanie zgodne z dobrymi obyczajami’. Wykorzystywane są wyrazy *przystojność, przystojny, przystojnie*. Zachowanie się zgodne z normami przystojności ma skutkować ‘dobrym słowem’ majstra, czyli poświadczeniem uczciwości ucznia/czeladnika, warunkującym jego wyzwolenie czy wystawienie opinii na czas wędrówki. Ilustrują to przytoczenia:

Na kazdey Schadzce, to ieft Gospodzie maią im bydz czytane teraznieyfe Artykuły, ieden z Starfzych Towarzyszow ma upominac wŕzytkich aby się Pana Boga bali skromnie y przystoynie u fwyeh Panow zachowywali się y na dobre słowo zarabiali (Artykuły 1661).

posłać maią [tarfi Towarzysze dwoch zposzrodka wszytkiey gospody co przystoynieyszch Towarzyszow (Artykuły 1661).

Acı fami ftarsi Towarzysze maią bydz przykładem Młodfzym do | wŕzelakiey pobożnofci y przystoynofci [uczac ich] dobrych obyczaiow, y od fwey woli takze od ledaiakich postepkow odwodząc y przestrzegaiąc zeby miedzy niemi wŕzelaka skromnosc zachowana była (Artykuły 1661).

W księdze cechowej zachował się ślad użycia tego leksemu w przypadku określenia statusu społecznego rodziców ucznia, których określono jako *przystojnych*, a tym samym zaświadczone o jego prawym pochodzeniu („z prawego łoża”):

J^{em} Sławetny P Maciey Wąsikiewicz upraszał PP. Starszych aby mógł Vcznia | Jmieniem Jgnacego. Zostawnigka ze Wsi Posądzj Ojcow Jmieniem N Agne|ski przystoynnych Małzonkow. ktorego PP. Bracia prozbę akceptuiąc dopuscili zapisu (Kcpk, s. 291).

W tym zapisie uwidacznia się funkcjonalna synonimia wyrazów *przystojny* i *uczciwy*. W artykułach towarzyskich znajdujĄ się też uwagi o zachowaniu *nieprzystojnym*, które ma skutkować karaniem albo w cechu, albo na ratuszu (czyli w urzędzie miasta, zob. np. art. 3 o karaniu występnych towarzyszków, Artykuły 1661). Przede wszystkim za zachowanie nieprzystojne uznaje się słowny i fizyczny atak na towarzysza, majstra lub jego rodzinę, własnoręczny (bez broni lub z bronią). Ukazują to cytaty:

Tez Karę ma ponosic kteryby piiany do gospody przyszedł y [przy]mawiał ktoremu z Towarzyszow Starfzych albo Młodfzych albo [się] nie przystoynie zachował (Artykuły 1661).

Punkt 1. Czeladnik kteryby zapomniawfzy Pana Boga y przystoynofci, porwał się na Pana własnego ręką lubo bronią takowy ma bydz z fądu pomienionego za wiadomofciĄ panow Starfzych Cechowych na ratufz Vrzędowi oddany (Artykuły 1661).

Nieprzystojny może być też sposób mówienia, na co wskazuje przytoczenie:

Sławetny P Wawrzyniec Jagielski w Ninieyszym Zgromadzeniu Skarzył się na Uczciwego Bernata Czeladnika. Ktory będąc. w robocie. u pomienionego P. Jagielkfkiego Zrobiwszy Piwo takowego Piwa odzdeł w Piwnicy nad to nie porachowawszy się, iefzcze, w trzy Niedziele nadzdełszy z Napascią do Kamienice, Słowami nieprzystoynemi odgrzązał mowiac Ze ia Sobie w to potrafie y Sprawiedliwosc uczynię gdzie Kolwiek na Ulicy nápadszy Czapke zerwe. ynsze Zostaiąc w robocie czynił inkonwienicye (Kcpk, s. 291).

Zmiany użycia leksemów określających pobożność

Oprócz wspomnianych cech czeladnika pojawia się w kluczowych zapisach odwołanie się do wartości religijnych. Ogólnie można uznać, że pobożność czeladnika miała wyrażać się wielorako: w udziale we mszach św., w procesjach Bożego Ciała, w pogrzebach zmarłych członków wspólnoty. Bardzo charakterystyczne jest jednak przywoływanie

pobożności i bojaźni Bożej tylko w określonych kontekstach: jako kryterium doboru członków elity czeladników – starszych towarzyszków oraz jako punkt odniesienia przy ciężkich przewinieniach, które mają wynikać z braku bojaźni Bożej. Pobożność wymieniana jest w jednym rzędzie z uczciwością, skromnością i trzeźwością w cytatach:

Punkt 4. A iesliby ta Schadzka była Rocznia to ief[t] przy dokonczeniu starfzenstwa, które zawfze Rok tylko ma [trwac tych] to pierszych Towarzyszow fzesciu. Tedy pomienieni cztrey Pan[owie] Mistrzowie na przyszy Rok fzesciu innych, na ktorych fię większa[częśc] Towarzyszow wfzytkich zgodzi na to Starfzenstwo obrac maią ztą ie:|dnak zawfze uwagą, aby z przeszych nie wfęcey nad cztzech, a nie mniej nad dwuch przy starfzenstwie na przyszy Rok zachowy:|wali a to dla tego aby się przy nich drudzy do fpraw Towarzyskich wprawiali. Wwazać do tego maią zeby pocztwych y pobożnych Pana Boga fię boiących y trzezwich, ktorzyby przykładem młod:|szym Towarzyszom byli na to Starfzenstwo wybierali (Artykuły 1661).
Deputuie Pon Starszy do gospody Towaziszkiey Braci Tomafza Miernikiewicza Jona Głuwczinskiego Benedikta Zawadowicza kturym zalicza aby Towarzyszom zalicili najprzod Boiaźń Boską trzizwość y skromne u PP: Magistruw zahowanie (Kcpk, s. 181).

Zarzut braku pobożności i bojaźni Bożej pojawia się tylko w tych zapisach, które skutkują odesłaniem sprawy do instancji wyższej. Występki pracowników oceniane są jako szczególnie niebezpieczne, niezgodne z etosem:

Punkt 1. Czelaadnik ktorzyby zapomniawfzy Pana Boga y przystoynofci, porwał się na Pana własnego ręką lubo bronią takowy ma bydz z fądu pomienionego za wiadomofcią panow Starfzych Cechowych na ratufz Vrzędowi oddany (Artykuły 1661).

Podsumowując analizę kręgów znaczeniowych uczciwość, skromność, przyzwoitość i pobożność, kolokacji i kontekstów użycia przywołujących je leksemów, można zauważyć, że prawodawców interesują głównie te cechy osobowościowe, które pozwalają na bezpieczne i sprawne funkcjonowanie korporacji. W artykułach pojawiają się też bardziej konkretne określenia cech i postaw, np. pilność, posłuszeństwo, wierność swoim mistrzom, trzeźwość i życzliwość. Na drugim biegunie obrazu czeladnika plasują się właściwości jego antywzoru: występność, swawola, nieprzystojne zachowanie, zwłaszcza niedopilnowanie pracy (niedozór), niedbalstwo, próżnowanie, pijaństwo, granie w karty i kości, uprawianie nierządu, ale i obrażanie nieuczciwymi słowami, fukanie na mistrzów i ich żony. Ważnym elementem antywzoru czeladnika jest praca u osób niezrzeszonych w cechu lub tzw. przeszkodników. Za niewłaściwe poczytane jest także opuszczanie pracy bez uprzedzenia i zapewnienia zastępstwa. Niedopuszczalne jest również psucie roboty, m.in. przez dopuszczenie, by piwo uciekło z beczki, dodanie niestandardowych przypraw oraz podbieranie piwa.

Na przestrzeni blisko 180 lat uwidacznia się zmiana zarówno w wizerunku czeladnika, który to obraz jest doprecyzowany i uaktualniany z biegiem czasu, jak również zmiana w sposobie redagowania zapisów w artykułach i ordynacjach. Najbardziej nasycony ogólnymi określeniami wartościującymi jest spis regulacji z 1661 r. Wcześniejsze

i późniejsze teksty nazywają raczej konkretne zachowania i konsekwencje z nich płynące. Nie bez znaczenia jest prawdopodobnie fakt, że właśnie artykuły z 1661 zostały zachowane jako odrębny, istotny dokument, jako oddzielny tekst. Pozostałe ordynacje i artykuły zostały zarchiwizowane w dużych grupach akt różnych.

Interesujące wydawałoby się także zestawienie cech dystynktywnych wzoru i antywzoru czeladnika piwowarskiego z wizerunkiem towarzysza o innej specjalności. Byłoby to możliwe przy szerszym opracowaniu statutów cechowych i towarzyskich różnych konfraterni. Niektóre opracowania już są, choć częściowe. Na przykład analizie poddano już manuskrypt cechu krawców opolskich z końca XVII w., a w zbiorze akt cechowych odkryto również odnawiany w 1701 r. fragment umowy między mistrzami a czeladnikami¹⁰. Zapisy są tam formułowane w odmienny sposób. Przywoływane są nie tyle ogólne właściwości czeladników, co konkretne postawy i zachowania w określonych sytuacjach.

Bibliografia

Materiał źródłowy

- Księga cechu piwowarów krakowskich z lat 1729-1780. Ossolineum 12994/II, rękopis.
 Artykuły pp. towarzyszków i cechu piwowarskiego 1661, mikrofilm J-9164.
 Artykuły towarzyszków rzemiosła słodowniczego i piwowarskiego 1605-1685, mikrofilm J-9163:
 Artykuły pp. towarzyszków i cechu piwowarskiego 1638
 Artykuły pp. towarzyszków i cechu piwowarskiego 1686
 Artykuły pp. towarzyszków i cechu piwowarskiego 1777
 Artykuły pp. towarzyszków i cechu piwowarskiego 1790, Ossolineum.

Literatura

- Borawski S., *Wprowadzenie do historii języka polskiego. Zagadnienia historiozoficzne*, Warszawa 2000.
 Borawski S., *Podstawy idei poznawczej studiów nad dziejami używania języka. Esej o diachronii*, [w:] *Rozprawy o historii języka polskiego*, red. nauk. S. Borawski, Zielona Góra 2005, s. 13-62.
 Brożyna G., Kossakowska-Jarosz K., *Manuskrypt cechu krawców ze zbiorów Archiwum Państwowego w Opolu. Edycja krytyczna*, Opole 2016.
 Brzechczyn K., *Świadomość a klasy społeczne. Próba rozszerzenia stratyfikacji społecznej w nie-Marksowskim materializmie historycznym*, [w:] *Światłocienie świadomości. Problemy/Dyskusje*, t. 3, red. P. Orlik, Poznań 2002, s. 213-224.
 Kirstein D., *Przemianki, czyli miana towarzyskie jako znak inicjacji w polskich cechach rzemieślniczych*, „Socjolingwistyka” 2019, nr 33, s. 231-242.
 Pałucka-Czerniak I., *Majstrowie, towarzysze i przeszkodnicy. Określenia ludzi w protokołach piwowarów krakowskich*, „Poznańskie Spotkania Językoznawcze” 2012, t. 23, s. 179-195.
 Pałucka-Czerniak I., *Stabilność i wariantywność języka protokołów w Księdze cechu piwowarów krakowskich z lat 1729-1780 w ujęciu genologicznym i pragmatyngwistycznym*, Zielona Góra 2017.
 Schmidt M., *Sądownictwo cechów krakowskich w średniowieczu w świetle ksiąg cechowych*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2015, nr 142, z. 1, s. 61-77, doi: 10.4467/20844069PH.15.005.3501.
 Żurawska-Chaszczewska J., *Językowa kreacja religijności rzemieślników (na przykładzie XIX-wiecznej powieści polskiej)*, [w:] *Język doświadczenia religijnego*, t. 1, red. G. Cyran, E. Skorupska-Raczyńska, Szczecin 2008, s. 135-150.

10 G. Brożyna, K. Kossakowska-Jarosz, *op. cit.*

Żurawska-Chaszczewska J., *Językowa kreacja Żyda – rzemieślnika w XIX-wiecznej nowelistyce polskiej*, [w:] *Język. Religia. Tożsamość*, t. 3, red. G. Cyran, E. Skorupska-Raczyńska, Gorzów Wlkp. 2009, s. 105-118.

Żurawska-Chaszczewska J., *Wyższe figury i proletariat urzędowy, czyli językowa kreacja środowiska urzędniczego w powieści „Krewni” Józefa Korzeniowskiego*, [w:] *Język. Religia. Tożsamość*, t. 5: *Wymiary tożsamości*, red. G. Cyran, E. Skorupska-Raczyńska, Gorzów Wlkp. 2011, s. 293-308.

W poszukiwaniu językowego pierwowzoru wizerunku czeladnika piwowarskiego

STRESZCZENIE: Artykuł został poświęcony analizie znaczenia kręgów znaczeniowych *uczciwość, skromność, przyzwoitość i pobożność*, kolokacji i kontekstów użycia przywołujących je leksemów w artykułach towarzyskich i brackich cechu piwowarów krakowskich z XVII i XVIII w. Można zauważyć, że prawodawców interesują głównie takie cechy osobowościowe, które pozwalają na bezpieczne i sprawne funkcjonowanie korporacji. W artykułach pojawiają się też bardziej konkretne określenia atrybutów czeladnika, np. *pilność, posłuszeństwo, wierność swoim mistrzom, trzeźwość i życzliwość*. Na drugim biegunie obrazu czeladnika widać właściwości jego antywzoru, którymi są *występnność, swawola, nieprzystojne zachowanie*, zwłaszcza *niedopilnowanie pracy (niedozór), niedbalstwo, próżnowanie, pijaństwo, granie w karty i kości, uprawianie nierządu*, ale i *obrażanie nieuczciwymi słowami, fukanie na mistrzów i ich żony*. Ważnym elementem antywzoru czeladnika jest praca u osób niezrzeszonych w cechu lub tzw. przeszkodników. Za niewłaściwe uznaje się także opuszczanie pracy bez uprzedzenia i zapewnienia zastępstwa. Niedopuszczalne jest również *psucie roboty*, m.in. przez dopuszczenie, by piwo uciekło z beczki, dodanie niestandardowych przypraw oraz podbieranie piwa. Na przestrzeni blisko 180 lat uwidacznia się zmiana zarówno w wizerunku czeladnika, który to obraz jest doprecyzowany i uaktualniany z biegiem czasu, jak również zmiana w sposobie redagowania zapisów w artykułach i ordynacjach.

SŁOWA KLUCZE: historia języka polskiego, cech, wspólnota towarzyska (czeladników), wzór osobowy, leksyka wartościująca

In search of a linguistic prototype for the image of a brewing journeyman

SUMMARY: The article has been devoted to the analysis of the circles of meaning *honesty, modesty, decency and piety*, as well as the collocations and contexts of the use of lexemes evoking them in social and fraternity articles of the Krakow brewers' guild from the 17th and 18th centuries. It can be observed that lawmakers are mainly interested in such personality traits that allow for the safe and efficient functioning of corporations. In the articles, outside the above-mentioned circles of meaning, there are also more specific descriptions of the journeyman's attributes, e.g. *diligence, obedience, loyalty to one's masters, sobriety and kindness*. At the other extreme of the journeyman's image, it is possible to see the properties of his anti-pattern, which are *vice, frivolity, indecent behaviour, especially not taking care of work (lack of supervision), carelessness, idleness, drunkenness, playing cards and dice, committing prostitution*, but also *offending with dishonest words, ruffling at masters and their wives*. An important element of the journeyman's anti-pattern is work for people not affiliated with the guild or the so-called obstacles, leaving work without notice or replacement, and *spoiling the job*. Over the course of nearly 180 years, a change in both the image of a journeyman and a change in the way of editing entries in articles and ordinances have become visible.

KEY WORDS: history of the Polish language, guild, social (journeymen) community, personal pattern, evaluative lexicon